

Վրթանես Փափազյան

Անհագը

(Փիլիսոփայական գրույց)

«…Եվ տեսա, որ մարդկությունը իորին կեղծության մեջ է սնանվում և նրանով երջանիկ համարվում.

Եվ տեսա, որ այդ ահավոր կեղծությունը անկեղծության դիմակով է ապականություն սփռում.

Եվ մահու չափ վշտացա…»:

Մի հին գրքից:

1

Այնտեղ հեռու, Արաբիայի մի անդորր անկյունում, սրանից շատ ժամանակ առաջ, ապրում էր մի իմաստուն: Երիտասարդության տարիները անցկացնելով նա կյանքի մեջ, փորձել էր նրա քաղցրությունը, նրա թույնը և երկար ուսումնասիրել-հետախուզելուց հետո եկել էր այն եզրակացության, թե քանի մարդուս գոյության վերջնական նպատակը անհայտ մնա, խուսափի մեր հասկացողությունից, այնքան կյանքը մնալու է միշտ այսպես դառն ու տանջալից:

Ինչո՞ւ ապրել, ինչո՞ւ ծնվել և ինչո՞ւ մեռնել. ի՞նչ էր այդ բոլորի նպատակը: Ինչո՞ւ աշխարհի, տիեզերքի գոյությունը. դեպի ի՞նչ նպատակի էր ձգտում տիեզերային այն հորձանքը (tourbillon), որի յուրաքանչյուր հյուլեն ճախրում է, շարժվում անընդհատ, անհանդարտ և հավիտյան…

Յատուկ Դրէմ

Ինչո՞ւ մարդուս իրեն գոյությունը, մահն ու ձևափոխությունը: Այդ բոլորը ի՞նչ վերջնական նպատակի է ծառայում: Դեպի ո՞ւր է գնում՝ գոյության հորձանքը այդ բազմակնճիռ, միմյանց արտադրող, միմյանց ոտնատակ անող ու կլանող, միմյանց ծնող ու մեռցնող օրգանական էությունը…

Այդ և այդպիսի այլ հարցեր տանջում էին իմաստունին, որովհետև ոչինչ չէր գտնում, ոչինչ չէր թափանցում: Որքա՛ն աշխատում էր ինքնախաբեությամբ մտածել, որ այդ բոլորը այսինչ կամ այնինչ նպատակի համար էր, բայց երբ վերլուծում էր «այդինչ» կամ «այնինչ» նպատակը, գտնում էր, որ դրանք ոչ թե նպատակներ էին, այլ միջոցներ միայն՝ հասնելու դեպի մի անհայտ, խորհրդավոր ու անհասկանալի նպատակի. միջոցներ, որոնք երկար քննելուց հետո և ո՛չ իսկ գլխավոր էին թվում, այլ չնչին, հաճախ ստորացուցիչ և բուսական…

Ի՞նչ անել ուրեմն. չապրե՞լ: Բայց մի՞թե եթե մեռներ՝ պիտի հասկանար: Ո՞վ կարող էր երաշխավորել, որ մեռնելուց հետո պիտի ունենար փնտրելու, խուզարկելու տենչանք կամ հոգեկան գոյություն, և կամ եթե նյութական մարմնից դուրս գնար, հոգեկան էությամբը, կարո՞ղ պիտի լիներ հասկանալ մեծ ու խորհրդավոր նպատակը:

Որ այդպիսի մի վերջնական նպատակ պետք է լիներ դրա մեջ նա համոզված էր. որովհետև չէր կարող ըմբռնել, թե ինչպե՞ս կարելի էր, որ այդ ներդաշնակավոր, որոշ օրենքների ենթարկված հորձանքը չունենար մի կետ նպատակ, և որ այդ բոլորը գոյություն ունենար աննպատակ, դիպվածով միայն…

Եվ երբ մտավ իմաստունը այդպիսի բնազանցական խնդիրների մեջ, պահ մի կասկածեց, թե գուցե ոչ մի նպատակ գոյություն չուներ: Բայց դա մի ակնթարթ միայն տևեց, որովհետև համոզված էր, որ այդ այդպես չպետք է չիներ, որ կար մի վերջնական, ծայրագույն նպատակ, և որ այս բոլորը ձգտում էր դեպի նա, գործում էր՝ նրան հասնելու համար… Բայց ո՞րն էր այդ նպատակը. ինչո՞ւ ուրեմն թաքնվում էր նա, եթե կար. ինչո՞ւ ոչ իսկ հասկացողության համար մատչելի էր լինում, ո՛չ իսկ մտովին հնարավոր էր լինում երևակայել:

Եվ երբ խորապես գիտակից եղավ դրան, մահացու տանջանք զգաց:

Մոլորված, ընկճված, այդ ծանր հարցերի տակ ծյուրում էր, երբ նրան խորհուրդ տվին գնալ պտտել, օդ ծծել և իր տանջանքը մեղմացնելու համար ճանապարհորդել:

Լսեց իմաստունը: Ո՞վ գիտե, մտածեց նա, գուցե հիվանդ եմ և դրանից է, որ այսպիսի փիլիսոփայական հուսահատեցուցիչ մտքերով ճնշվում եմ: Փորձեմ զվարճանալու, գուցե, ստամոքսս հափրացնելով, տրամաբանական այդպիսի թռիչքներ չանեմ այլևս և բավականանամ անտրամաբանության մեջ բույսի պես աճելու:

Ու գնաց: Մի կողմից էլ մտադրեց ճանապարհին հանդիպած այնպիսի անձերից, որոնք նրա ուշադրությունը կհրավիրեն իրենց վրա, հարցնել այն բանի մասին, որն իրեն հուսահատեցնում էր:

Քայլեց նա շա՛տ երկար ու մի ամսից հետո հասավ մի սուրբ երկիր, ուր կանաչ, կապույտ ու սպիտակ փաթթոցավոր գլուխներ վխտում էին քաղաքների փողոցներում, ուր մինարեների ծայրերը համբուրում էին երկնքի վրայից սահող ամպերը և ուր վանքեր և ուխտատեղիներ ավելի շատ էին, քան աղոթողներ և ուխտավորներ:

Երբ քաղաք էր մտնում, կամուրջի վրա մի մեծ իրարանցում տեսավ և ձիավորների հանդիպեց, որոնք երկար գավազաններ ձեռքերին՝ սրարշավ գալիս էին և գոչում.

- Ճանապա՛րհ, ճանապա՛րհ…

Քիչ մնաց ոտքի տակ գնար: Ետ թռավ ու կպավ կամուրջի թմբին: Մի րոպեից հետո, երբ 10 15 ձիավորներ անցել էին, անցավ նաև ոսկեզօծ ու շքեղ մի կառք, որի մեջ բազմել էր երկար մորուքով պատկառելի սպիտակազգեստ ծերունի՝ մի ձեռքին ոսկեձույլ կոթով գավազան, մյուսում՝ սաթե վարդարան: Եվ ծերունու վարդագույն նուրբ շրթունքները շարժվում էին, աչքերը կարծես մոռացել էին այս աշխարհը…

- Ահա մի սուրբ կրոնավոր, մտածեց իմաստունը և հարցրեց, թե ով էր անցնողը:

- Մի՞թե չգիտես, դա հավատացյալների մեծ կրոնապետն է, մի իմաստուն մարդ:

- Իմաստո՞ւն:

- Այո՛, չկա մի բան, որ չիմանա: Իմաստունը մտածեց, թե արդյոք չդիմե՞ր այդ կրոնավորին հարցնելու այն բանի մասին, որն իրեն տանջում էր:

Իմացավ, թե որտեղ էր ապրում մեծ կրոնապետը և ընտրելով երեկոյան ժամանակ, որ կարողանար ավելի երկար խոսել ծերունու հետ, գնաց նրա պալատը:

Ամբողջ փողոցը լիքն էր ամեն կարգի ու տեսակի կրոնավորներով, որոնք կկզած ապարանքի այս–այն պատի տակ, սենյակի մեջ, ուտում էին, խմում և զվարճանում: Նրան չարգելեցին, և նա հասավ այն բակը, ուր շինված էր իմաստուն կրոնավորի առանձնարանը:

Ներս մտավ: Կրոնապետը, մի քանի ուրիշ խնդրարկուների հետ մեծ քաղցրությամբ խոսելուց հետո, դարձավ իմաստունին և հարցրեց սիրալիր.

-Իսկ դո՞ւ, որդի, դո՞ւ ինչ ունես հարցնելու:

Իմաստունին դուր եկավ այդ համեստությունն ու սիրալիրությունը. սիրտ առավ, մի վայրկյան ամփոփեց միտքը և ապա այսպես խոսեց.

- Ո՛վ պետ հավատացյալների,- ասաց նա,– ես գալիս եմ հեռու տեղից: Կյանքս ամբողջ անցուքի կյանքն ու մարդիկ, բնությունն ու իր գաղտնիքները, իր օրենքներն, ու ներդաշնակությունը ուսումնասիրելու մեջ և այսօր, երբ գրեթե գիտեմ ինչ որ կարելի էր գիտենալ, գտնում եմ, որ դեռ ոչինչ չեմ հասկացել: Սա հուսահատական չէ՞…

Կրոնապետը թափանցող ակնարկով նրան նայեց երկար ու ապա շփելով մորուքն ասաց.

- Դու իրավունք ունես. այդ հարցը տանջել է նաև ինձ. դրանից հուսահատական բան չկա, երբ մարդ գիտե, որ ինքը ոչինչ չգիտե. երբ երկար հոգնելուց, իր

Յատուկ Դրէմ

ամբողջ կյանքը գոհելուց հետո տեսնում է, որ ուսել է միայն սովորելը և դեռ նոր պիտի սկսի հասկանալ, այն ժամանակ միայն, երբ այլևս հոգնել է, մաշվել…

- Այդպես չէ, հայր իմ, միջահատեց նրան իմաստունը, այնքան սպանիչ չէ, երբ տեսնում է, որ դեռ նոր պիտի հասկանա, այլ երբ տեսնում է, որ չպիտի հասկանա, երբ իր ամբողջ էությամբ ուսանելու նվիրվելուց հետո գալիս է այն եզրակացության, թե իզուր էին այդ բոլորը, որովհետև ոչինչ չէր կարողանալու հասկանալ և թե իր բոլոր տանջանքը միայն նրա համար էր, որ համոզվի, թե ոչինչ չգիտե, և, որն ավելի սպանիչ է, ոչինչ էլ չի կարողանալու գիտենալ:

- Այդ էլ ճիշտ է, որդիս, ասաց կրոնապետը,- մարդս ինչ-որ կուզի, թող անի, չէ կարողանալու ըմբռնել աստվածային գաղտնիքները…

- Ներեցեք, հայր, միջահատեց նորից իմաստունը,– իմ ամբողջ վիշտը նրանումն է, թև ինչո՞ւ չեմ կարողանում կամ ինչո՞ւ մարդս չէ հաջողում ըմբռնել, զորեղ երևակայությամբ անգամ ենթադրել գաղտնիքը, թե ի՞նչն է արգելք շինում այդ կարելիությանը, ինչո՞ւ է, որ կարելի չէ լինում թափանցել, հասկանալ…

Կրոնապետը գլուխը խոնարհեցրեց, երկար և լռությամբ դարձրեց վարդարանի հատերը, օրորվեց ու մտածեց, հետո գլուխը նորից բարձրացրեց ու ասաց խուլ ձայնով.

Միայն մի խրատ կա քեզ տալու, որդյակ, միայն այդ խրատը…

Ու աջ ձեռքը դեպի երկինք բարձրացնելով, ասաց.

Դիմիր բարձրյալին, և նա թող կամ լուսավորե քո միտքը և կամ խավարեցնե. որ կա՛մ գտնես ինչ որ փնտրում ես, կամ թե չունենաս փնտրելու այդ փափագը… Դիմիր աստծուն, նվիրիր քեզ նրան, և տեր ընդ քեզ…

2

Նվիրվել աստծուն…

Յատուկ Պոէմ

Արդյոք այդ նվիրվելը պիտի հասկացնե՞ր նրան, ավելի՞ գիտակցական ու ավելի՞ բարձր մտային մթնոլորտի պիտի հասցներ և արդյոք դա՞ պիտի լիներ փնտրածը գտնելու միջոցը:

Եվ ինչպե՞ս նվիրվել: Հագնել քուրձ, քաշվել մի խղիկ, ծոմ պահել, տանջել իր անձը, զրկվել ամեն բանից և ինքն իր մեջ ամփոփելով խորհել միայն երկնային մտացածին բաների վրա՞:

Ու երբ երկար մտածեց իմաստունը, գտավ, որ ասածուն նվիրվել՝ նշանակում էր ձգտել դեպի նա, այսինքն դեպի ամենակատարյալ մի նպատակի:

Բայց չէ՞ որ հենց դա էր փնտրածը:

Ուրեմն հարկավոր էր փորձել. բայց ո՛չ թե մենակեցությամբ ու ճգնությամբ, այլ ձգտելով դեպի նա, տանել իր հետ իր ամբողջ շրջապատողներին էլ: Հավատալ և հավատքի բերելով բոլորին, գործել միահամուռ ուժով՝ հասնելու այդ նպատակին:

Ու տխուր էր նա, երբ իջավ այդպես դեպի աստծուն նվիրվելու նպատակը և սկսեց խորհել դեպի նրան հասնելու միջոցների վրա:

Այնուամենայնիվ գնաց նա ժողովրդյան մեջ ու սովորցրեց աստվածը: Սովորցրեց գիտենալ և գիտենալու համար էլ ուսանել՝ այսինքն կասկածել, զննել, վերլուծել ու բաղադրել: Սովորցրեց լինել անկեղծ ու համեստ, սովորցրեց ո՛չ թե վախենալ աստծուց, այլ սիրել նրան, ո՛չ թե նրան ստրուկ համարվել, այլ որդի, ոչ թե պատիժ մտածել, այլ վարձատրություն և ձգտել նմանվելու այն երևակայական մարդ-տիպարին, որ հրեշտակ է կոչվում և որին իսկապես գուցե նման դառնա ապագա մարդը նույնիսկ ֆիզիկապես, այսինքն մի գլուխ և մի զույգ թևեր՝ նրանցով սլանալ-կտրել թափանցելու համար անհասկանալի, հեռավոր և ծայրագույն նպատակը: Սովորցրեց հրեշտակ լինել այդպես:

Եվ քարոզեց նա ա՛յդ կրոնը: Մի կրոն, որի միջից դուրս նետեց կեղծիքն ու ստրկությունը, վախն ու պատիժը, չարիքն ու լրբությունը, պատվարն ու մտավախությունը: Մի կրոն, որի տաճարը բնությունն էր, Ս. գիրքը՝ բնության

օրենքները, սեղանը՝ գիտակցությունը և պատարագը՝ գործունեությունը…

Ու մարդիկ լսում էին նրան ապշած, սրտի խորքից վրդովված ճշմարտության զուտ խոսքերով, անկեղծ ցուցմունքներով:

Եվ երբ անցնում էր նա երկիրներից, ուսուցանում էր փարիսեցիների դեմ, սովորեցնում պարզություն ու սեր, գիտակցություն և քննադատություն… հանկարծ, մոլլայական ամբողջ դասակարգը, կատաղած այդ «հերետիկոսի», հերձվածողի, խռովարարի և աղանդավորի դեմ, մի օր, երբ նա ոգևորված սրաթռիչ երազներով, ապագա մաքուր և երջանիկ կյանքի մասին էր խոսում, բռնեցին ու տարան բանտ:

Բանտի մեջ իմաստունը բավական երազեց. բայց երբ դուրս եկավ իր էքստազային վիճակից և հանգստացավ, սկսեց խորհրդածել իր դրության մասին: Ինչո՞ւ էին բռնել իրեն, ինչո՞ւ բանտարկել: Որովհետև նա գործել էր կեղծության դեմ և գործել էր համարձակ ու անվախ, համոզված լինելով, որ այդ էր միակ ճանապարհը դեպի կատարյալը ելնելու, դեպի բարձր ձգտելու… Ա՛խ, որքան խոր կերպով վարժ էր կեղծիքի՝ աշխարհն ու մարդկությունը, մինչև իսկ վարժ՝ կեղծիքն իբր անկեղծություն ընդունելու և ապշել էր, հուզվել, երբ լսել էր նրա քարոզած որոշ անգույն ու անդիմակ ճշմարտությունները:

Եվ այն դասակարգը, որ դարերից ի վեր հեղաշրջել էր անկեղծությունը՝ կեղծության, պարզ ճշմարտությունը խեղդել էր բարդ ստությունների մեջ այդ դասակարգը, զգալով վերանորոգչին՝ ուզեցել էր ազատվել նրանից:

Անշուշտ այդպես էր, որ բռնել էին Նազովրեցուն, դրա համար էր, որ խաչել էին նրան ստության ու կեղծիքի դեմ քարոզող և անկեղծության ու ճշմարտության մեծ զոհին: Եվ անշուշտ, Նազովրեցին, երբ գնում էր դեպի խաչը, նույնն էր մտածել, խորհել էր, որ խաչվում էր հանուն ճշմարտության, հանուն ամենակատարյալի…

Անցել էին դարեր, շա՛տ շատերը նույն կերպով խաչվել էին ու տանջվել, որովհետև ցեխի կույտի միջից համարձակվել էին դեմ ելնել այն յոթնագլխյան հիդրային, որ կեղծութան կրակի մեջ սպանում է ամբողջ մարդկությունը…

Այդպես էր խորհում իմաստունը՝ նստած իր բանտի խոնավ հատակի վրա, երբ դուռը ճռճռաց, երևաց մի աղոտ լույս, և մի ծերունի առաջ եկավ դեպի նա:

Հավատացյալների մեծ կրոնապետն էր՝ լապտերը ձեռին, տխուր, դժգույն և դողդոջուն:

Երբ մոտեցավ, երկուսն էլ իրար նայեցին: Երկար ժամանակ էր անցել միմյանց տեսնելուց ի վեր, և կրոնապետը խիստ ծերացել էր, գրեթե զառամել:

- Ողջույն, ծերունի, խոսեց իմաստունը, քեզ երկրորդ անգամն է տեսնում եմ. տարիքիցդ առաջ ծերացել ես:

Նստեց ծերունին գետնի վրա, իմաստունի կողքին ու դողդոջուն ձայնով ասաց.

- Ես ծերացել եմ, այո, ով իմաստուն, իսկ դո՞ւ… դու երիտասարդացել ես: Տեսնում եմ աչքերիդ մեջ այն կրակը, որը չի՛ մարում բանտի խավարի մեջ իսկ և որ լույս է սփռում այնտեղի խորշերում. այն կրակը, որ գոյանում է խորին համոզմունքով և անկեղծությամբ հավատացած իդեայի գոյությունից: Դու հավատացել ես. անկեղծությամբ հավատացել նպատակին, քո բոլոր կյանքի մեջ կեղծություն չես դրել, գործունեությանդ մեջ ստություն չես ամփոփել և դա քեզ կյանք է տվել… Չգիտես, իմաստուն, թե որքա՛ն է մաշում մարդուս՝ գիտակցական կեղծիքն ու ստությունը, երբ մարդ գիտե, որ կեղծում է, գիտե, որ ստում է և այնուամենայնիվ ստիպված է կեղծել ու ստել: Գիտես, որ խաբեբայություն է այսինչը կամ այնինչը, և ստիպված ես կյանքիդ ընթացքում կատարել նրան ու մինչև իսկ զգույշ լինել չսխալվելու, կատարել ու պնդել նրան, պնդել ու քեզ համոզված ձևացնել նրա ճշմարիտ լինելու մեջ… Չգիտեմ, որդի, դու ինձ հասկանո՞ւմ ես, թե ոչ…

Իմաստունը ծնոտը ձեռքերի մեջ առավ, նայեց դժգույն ալևորին և պատասխանեց.

Քեզ ես հասկանում եմ… Չե՞ս եկել արդյոք իմ տեղը խնդրելու, իմ շղթաներին, ընկերակցելու…

- Այո՛, հասկացար ինձ… օրինյալ լինես… այո՛, շատ ապրեցի մաշող ստության փառքի մեջ, երանի թե կարողանայի մեռնել գոնե մաքուր ճշմարտության շղթաների տակ…

Ու երկուսն էլ լուռ, երկուսն էլ վշտալից էին: Մեկն իր վշտով, մյուսն իր նմանի տանջանքով: Վերջապես իմաստունը ոտքի ելավ, դարձավ կույշ եկած ծերունուն և ասաց տխրությամբ.

Ե՛տ առ ուրեմն խրատդ, հավատացյալների պետ, որովհետև նրան ինձ տալու ժամանակ իսկ՝ դու լավ գիտեիր, որ կամ հարկավոր էր շղթա վաստակել և կամ կեղծել… Ես չկեղծեցի. նվիրեցի ինձ ամենակատարյալի, պատվար դրի անհունության մեջ մոլորվող իմ խորհրդածության, կասկածի և վարանման առաջ, ծառայեցի ո՛չ թե իմ մարմնի գոհացման, այլ հոգեկան բարձրության՝ հասկանալու համար, և տեսա, որ հոգեկան անգոհությունը խենթություն, հիվանդություն է համարվում… «Կեր, խմիր, զվարճացիր միշտ, ասում էին ինձ, – և ո՛չ կխորհես, ո՛չ մտային խորհրդածական տանջանք կունենաս, ո՛չ կկասկածես և ո՛չ էլ մտային սլացումների կձգտես»… Դու ինձ սխալ ճանապարհի վրա դրիր, ծերունի:

Ու թոթափեց իրեն իմաստունը. և նորից փնտրողության անհատակ վիհ գոյացավ նրա մտածողության մեջ: Նորից ձգտումն դեպի ծայրագույն նպատակի ըմբռնողությունը, նորից հարցական մեծ նշան. էնիգմա, նորից կասկած…

Ու մի րոպեի մեջ մարեց նրա աչքերի կայծը, կնճռոտվեց նրա ճակատը: Եվ նա տխուր էր, հուսահատ: Ինչո՞ւ այդ բոլորը, դեպի ո՞ւր և դեպի ի՞նչ նպատակի էր ձգտում տիեզերային հորձանքը, այդ բոլոր թե՛ կեղծ, թե՛ անկեղծ, թե՛ սուտ և թե՛ ճշմարիտ մոլեգին շարժումը, առաջադիմությունը, եռանդագին պտույտը…

Եվ թե ինչո՞ւ էր թաքնվում նա՝ որին ձգտում էր ամեն ինչ. ի՞նչն էր նրան ծածկում, անհասկանալի դարձնում…

Յատուկ Պոէմ

Նրան ազատեցին բանտից: Մեծ կրոնապետը հազիվ կարողացավ հանել կրոնավորության ճիրաններից՝ խենթ հռչակելով միայն:

Ու գնաց իմաստունը գլխիկոր, շվարած: Ամեն ինչ այլևս կեղծ էր թվում նրան: Նա ականատես էր եղել ավազակների, որոնք տաճարների դռներն էին համբուրում և բարեպաշտ հռչակվում, հարստահարողների, որոնք աստուծո սեղանի կանթեղի մեջ յուղ էին լցնում, և մոլլաների, որոնք այդ բոլոր խաբեբաներին ու կեղեքիչներին օրհնում էին, նրանց բարեպաշտությունը հռչակելով և աստուծո պաշտամունքը նրանց ծառայեցնելով…

Եվ տեսել էր նա, որ ժողովուրդն ամբողջ գոհ էր այդ փոխադարձ, սիստեմատիկական կեղծիքով, գոհ՝ խաբեության մեջ, սովոր նրան, շնչում էր նրանով, մեծացել էր ու սնվել նրա մեջ, ու ճշմարտությունը սարսափեցնում էր նրանց, անկեղծությունը մահացնում…

- Այս ժողովուրդը ո՛չ թե օդ է շնչում, այլ կեղծիք և սուտ, ասաց իմաստունը և գնաց դեպի անապատ, հեռու ամբոխից, զզված նրա կեղտերից:

Երկար նա քայլեց, շատ երկար. վայելեց անապատի միայնությունը, որոնեց, խորհեց, օրերով իրեն նվիրեց խնդրի լուծումը գտնելուն, բայց քանի խորհրդածում էր, քանի վերլուծում, քանի որոնում էր, քանի հարցը քրքրում, այն էր զգում, որ ոչինչ չէ գտնում ու ոչինչ չէր գտնելու…

Եվ մի օր, երբ աննպատակ քայլում էր ամայի տեղերում, դեմառդեմ եկավ մի քարավանի, որ իջել արմավենիների տակ՝ հանգչում էր: Երկու աղաներ էին, 5 6 ծառաներ: Տերերից մեկը, որ մի պատկառելի ծերունի էր, հրավիրեց իմաստունին մոտ գնալ, նստել իրենց սեղանի մոտ և հանգստանալ զովացուցիչ ըմպելիներով:

Ու երբ զովացրել ու կշտացրել էր նրան, այսպես ասաց.

Ներիր, դերվիշ, եթե հարց տամ քեզ, թե ինչո՞ւ համար ժամանակդ անց ես կացնում՝ թափառելով այս անապատի մեջ. արդյոք կարծում ես, թե աստված ամայի տեղերի մե՞ջն է, և դու նրան կգտնես աղոթքներով ու ճգնությա՞մբ, կամ արդյոք կյանքը քեզ համար այլևս ոչինչ չարժե, և դու կյանքի համար ոչ մի

օգուտ չունես, թե՞ արդյոք դու մի հուսահատ մարդ ես, որ ոչ մի նպատակ չունի և ապրում է մինչև մեռնելը՝ աննպատակ ու անտարբեր…

Իմաստունը, որ լսում էր ծերունուն, դառն ժպիտ դեմքին՝ թողեց, որ նա վերջացներ և ապա պատասխանեց.

Իսկ դու, ծերունի, ասաց նա, դու, որ կյանքը տեսել ես և երկար վայելել, ասա ինձ, ունե՞ս նպատակ և եթե ունես, ո՞րն է այդ. վերջնականապես ինչի՞ ես ձգտում, ի՞նչ է քո ապրելու, գոյության նպատակը…

Ու նրա աչքերի մեջ փայլեց գիտենալու և իմանալու փափագի մի այնպիսի բուռն կրակ, որ նրան լսողները վախեցան: Վախեցան այդ ահավոր և խորին փափագից, այն անհագ ու անվերջ ցանկության անշեջ կրակից:

Ասա ինձ, շարունակեց իմաստունը, դու, որ կարծում ես, թե միայնության ու ինքնամոռացության մեջ չէ նաև երջանիկ անգիտության ապավենը, դու, որ մղում ես ինձ նետվելու կյանքի մեջ, կարծո՞ւմ ես, թե կարող ես ցույց տալ ինձ ծայրագույն նպատակը և նրան գնալու ուղիղ ճանապարհը… խոսի՛ր: Բայց ծերունին շփեց մորուքը և փոխանակ ոգևորվելու, փոխանակ քաջությամբ պատասխանելու և վառված գիտակցության կրակով անհույս իմաստունին ուսուցանելու կորացրեց գլուխը և մեղմ, խուլ ձայնով ասաց.

- Մեծ և խոր, անհուն է և անսահմանափակ քո փափագը, դերվիշ, և իմ գիտցած, իմ գտած նպատակը շա՛տ փոքրիկ է, շա՛տ չնչին դրա համեմատությամբ…

Ա՛հ, այդպե՞ս, բացականչեց իմաստունը, ուրեմն դո՞ւ էլ բավականացել ես միջոցներից մեկը ընտրելով իբր նպատակ. քեզ խաբել ես և նրանով ոգևորվել, մտածությանդ անհունությունը պատվարել ու փոքրիկով գոհ եղել: Ասա տեսնենք բայց, ո՞րն է գոնե ա՛յդ միջոցը, որին դու նպատակ ես անվանել: Աստծուն նվիրե՞լն արդյոք. գնալ կեղծիքի մեջ փառքի, կամ ճշմարտությունով խենթության անվան և շղթայի՞ արժանանալ. հանուն Մեծ-անհայտի խաբե՞լ, ստե՞լ և ստության մեջ ընկղմելով շրջապատդ՝ օգտվե՞լ նրա կուրությունից և մարմինդ պարարել ու ճարպացնե՞լ և կամ այնքան խաբել, որ խաբեությունը նվիրագործելով իբր ճշմարտությո՞ւն համարել… Օ՛, դրանք ես տեսա, փորձեցի և

գտա, որ մեծ նպատակը, վերջին, ծայրագույն նպատակը խուսափում է, թաքնվում մեզնից, որովհետև մի բան արգելք է դառնում մեզ հասկանալու, գիտենալու նրան…

Երկրորդ տերը, որ մի երիտասարդ էր, սակայն բովվածի ու փորձվածի դիմագծերով և որ լռությամբ լսում էր իմաստունին, հանկարծ մի թեթև շարժում գործեց, ընդհատեց նրան և ասաց.

Մի խո՛սք, դերվի՛շ:

Նրա ձայնը մեղմ էր, բայց խոր և թափանցող. իմաստունը կանգ առավ և լսեց: Այն ժամանակ երիտասարդը, ճակատն ակոսած մտախոհական կնճիռներով, խոսեց ծանրությամբ.

Իսկ այժմ, ասաց նա, ասա՛ ինձ, ով իմաստուն, որոնող ու անհագ դերվիշ, ասա՛, դու, որ տանջվում ես այդքան՝ չգտնելով, թե ո՞ւր է գնում այս բոլորը, կարո՞ղ ես ասել գոնե, թե որտեղի՞ց է եկել նա, ինչից գոյացել և թե վերջապես ինչպե՞ս, ինչո՞ւ և որտեղից է էություն ստացել առաջին հյուլեն…

Իմաստունը մի քիչ լռությամբ նայեց երիտասարդին, հետո ձեռքը նրա ուսին դրավ և ասաց.

Տանջվի՛ր, երիտասարդ ընկեր, տանջվիր դու էլ. երկուսիս հարցը նույնն է, երկուսս էլ դեպի նույն անըմբռնելի նպատակն ենք գնում, չնայելով, որ դու փնտրում ես ծագումը, իսկ ես՝ վերջը: Բայց երկու ծայրերը մոտենում են իրար. ամեն ինչ ինձ թվում է, որ կլոր է բնության մեջ, նյութ կամ մտածություն. եթե վերջը փնտրես՝ ծայրին ես հասնելու, ծայր ու վերջ՝ միևնույն կետից են բաժանվում և միմյանց հակառակ գնում: Ամեն ինչ պտույտ է գործում, մի անհուն, անըմբռնելի պտույտ, որի մեջ ո՛չ ծայր է երևում, ո՛չ վերջ, ո՛չ սկիզբ, ո՛չ վախճան, այլ միայն անսկիզբ ծագում, անվախճան տևողություն… Բայց ինչո՞ւ այդ, ի՞նչ մի վերջնական նպատակի համար ահա այդ է գյխավոր առեղծվածը, մի՛ փնտրիր սկիզբ, այլ նպատակ. մի՛ որոնիր սկիզբ չես գտնելու այլ փնտրենք քեզ հետ, թե այդ պտույտը ինչո՞ւ է գործվում, ի՞նչ մի ծայրագույն նպատակի համար…

Դու բնազանցագետ (մետաֆիզիկ) ես, – ասաց երիտասարդը բարձրանալով, – և քանի փնտրես, այնքան պիտի խորասուզվես առեղծվածների, անհասկանալի ու բնազանցական եթերի մեջ և ոչինչ չես գտնելու, ոչինչ իմանալու… որովհետև բնությունից դուրս ես գնում:

Իսկ դո՞ւ, – ժպտաց իմաստունը, դու, որ բնագետ ես, կարծում ես քանի փնտրես, այնքա՞ն պիտի լուծես բնության գաղտնիքները և հասկանայի եթերի մեջ մի բան գտնե՞ս, մի բան իմանա՞ս: Դու կարծում ես, որ պիտի հասկանաս, որովհետև բնությունից դուրս չե՞ս գնում…

Ինձ թվում է, որ, – ասաց երիտասարդը, բնությունը դեռ շատ և շատ գաղտնիքներ ունի իր մեջ՝ զբաղեցնելու արարածներին հավիտենապես և ժամանակ չտալու, որ նոքա, դուրս գան անհունության մեջ՝ մտացածին բաներով զբաղվելու: Ճանաչե՞լ ես, օրինակ, հենց այն աշխարհը, որի վրա կյանք ես վարում, այն օրենքները, որոնք այդ աշխարհին են կառավարում, փոփոխության ենթարկում, նրա արարածների վրա ազդում, աճեցնում, մեռցնում, ձևափոխում և կերպարանափոխում… ճանաչե՞լ ես այն հողը, որի ծնունդն ենք մենք, առանց որի չենք կարող ապրել մենք և որի մեջ ենք վերադառնալու մենք, այն բազմաթիվ տարրերը, որոնցից բաղկացել ենք մենք և որոնցից առնված լինելով, պիտի էլի լուծվենք ու նրանց խառնվենք, ճանաչե՞լ ես այն վերի պսպղուն աշխարհները, այն արևը, որոնք փոխադարձ ազդեցությունով երազել են տալիս մեր անհունապես միմյանցից կատարելագործված մոլորակների և նրանց վրա գտնվող միմյանցից կատարյալ օրգանական կյանքի մասին… ճանաչե՞լ ես նույնիսկ այն նյութը, որից առաջացել են տարրերը՝ քիմիական դեռևս շատ խորհրդավոր պրոցեսներով, և որը իր անընդհատ շարժողությամբ, անընդհատ կերպարանափոխությամբ, ով գիտե, ապագայում քանի՛ հարյուրավոր տարրեր, քանի՛ հազարավոր քիմիական բաղադրություններ և հետևապես քանի միլիոնավոր տեսակ էակներ կկեցնի բնության մեջ. այն նյութը, որ մայր է ամեն ինչի… ճանաչե՞լ ես այդ բոլորը, որ թողած դրանք, որոնում ես, թե ինչո՞ւ է թաքնվում այդ նպատակը: Այդպես չէ, իմաստուն: Արարչին կամ արարչագործության նպատակը ճանաչելու համար ամենից առաջ հարկավոր է լավ ճանաչել արարածը, հենց որ լավ և կատարելապես ճանաչեցինք արարածին, նպատակը, ինչ որ էլ լիներ նա, ճանաչելի է դառնալու: Եթե լավ

ճանաչենք նյութը և նրա բոլոր հատկությունները, պիտի կարողանանք ուրեմն ճանաչել և նրա ուժը… Արդ, չե՞ս գտնում, ով իմաստուն, որ մի անգամ նյութը և ուժը գտնված ու ճանաչված, կարող է իսկույն ճանաչվել նաև նրա ձգտման, շարժման նպատակը…

Ճանաչել նյութը, այսինքն մեզ շրջրապատող իրերը, ճանաչել նրանց էությունը և կազմությունը, ապա նրանց էության ու կազմության ուժը – ահա միակ միջոցը՝ ըմբռնելու համար այն նպատակը, որ մնում է անըմբռնելի… բայց թե ե՞րբ կլինի այդ, էակների ո՞ր երջանիկ տեսակի ժամանակ, քանի՞ միլիոն դարեր հետո չգիտեմ: Ես փնտրում եմ, տանջվելով փնտրում, հաճախ հուսահատվում եմ, սակայն փնտրում եմ ու միշտ փնտրում. ես հետևում եմ այն արհեստին, որի գործը փնտրելն է, ես հետևում եմ գիտության, աշխատում եմ իմ շրջապատողներիս էլ նրան հետևողներ դարձնել և հավատում եմ, որ դա է ա՛յն միակ ճանապարհը, որ մարդկությանը պիտի հասցնե հասկանալու կետին…

Ու լռեց: Նրա տանջված դեմքը պարզվել էր, և ոգևորությունը գծվել ճակատի վրա, չնայելով, որ գիտեր, թե ինքը իր համար ոչինչ չէր փնտրում, որ ինքն, իր համար չէր ոգևորվում և որ իր բոլոր ուժն ու միտքը ծառայեցնում էր միմիայն ապագային, երբ իրենից ոչինչ չէր մնալու այլևս, եթե ոչ մի աննյութ էություն մտային արտադրության մի հյուլե…

Իմաստունը, որ նայում էր երիտասարդ իդեալիստին և լսում նրա ոգևորված խոսքերը, թողեց, որ մի քանի րոպե խոր լռության մեջ միայն ծառերի տերևները սոսափեն, թռչունները ճլվլան, հետո մտախոհ գլուխը բարձրացրեց ու ասաց.

Այո, երիտասարդ գիտուն, որ բնությունն ես ուզում ուսումնասիրել և գիտությունն ես համարում ծայրագույն նպատակը ըմբռնելու միակ միջոցը, այո, դու շատ կետերում իրավունք ունես, բայց իրավունք չունես արհամարհելու այն բուռն փափագը, որ ձգտում է որոնելու արարածի գոյության իրավունքը՝ մտածության ճանապարհով, և որ գիտության մեջ չէ գտնում ծայրագույն նպատակը ճանաչելու ճանապարհը…

– Ծայրագույն նպատա՞կ,– միջահատեց նրան երիտասարդ բնագետը,– ո՛չ, ես չեմ արհամարհում այդպիսի որոնողների ջանքը, այլ անհետևանք

աշխատություն միայն համարում… Ծայրագույն նպատակը, «վերջնական» կետը գտնելու համար նախ պիտի համոզվել, որ կա նա… Կա՞ նա. և եթե չկա, կարելի՞ է, որ չլինի: Հասկանալի՞ է այդ ոչ-էությունը… Օ՛, դրա համար հարկավոր կլինի ապրել այնքան, որքան գոյություն կունենա նյութը, այսինքն ապրել անվերջ, զննել ու դիտել անվերջ, տենչալ, սովորել և… տանջվել…

Գիտենալով, որ միշտ տգետ ես, միշտ ոչինչ չգիտես և չես կարող գիտենալ… ավելացրեց իմաստունը տխրության խոր շեշտով և ծանրացած գլուխը խոնարհեցրեց կրծքի վրա:

Ծերունի ճանապարհորդը այն ժամանակ շարժվեց և խոսեց այսպես.

Լսեցեք այժմ, թե ինչ կխրատե երկուսիդ էլ մի ծերունի, որ ավելի երկար է ապրել, քան դուք, ավելի երկար է տանջվել, քան երկուսդ… Լինելով երկրի ծնունդ, մնացեք երկրի վրա, ու թող ձեր մտածությունն ու որոնելու տենչանքը թափառեն այնտեղ, ուր դեռ շատ և շատ բան կա ուսումնասիրելու, զննելու… Բոլոր երևույթները գոյանում են որոշ օրենքների մի շղթայից, որի միայն մի քանի օղակն է մեզ ծանոթ. օրենքների մի շղթայից, որի մի ծայրը երկրիս վրա է և մյուսը կորսվում է անհունության մեջ: Եթե ուզում եք տեսնել նրա վերջին կետը, ցատկել անհնար է, գնացեք օղակ առ օղակ, թող ձեր միտքը որոնե օղակների հաջորդական շարքը և նրանց վրայից, որպես աստիճաններով՝ թող բարձրանա դեպի կատարյալը: Մի ոստնեք. ուսումնասիրեցեք երկիրը, որի ծնունդն ենք մենք, ուսումնասիրեցեք մարդկությունը: Մաքրեցեք նրա ուղին, նվիրվեցեք միմյանց օգնելու, միմյանց բարձրացնելու գործին և այդպես միահամուռ ուժով որոնեցեք իմաստությունն ու ճշմարտությունը… Նվիրվեցեք ձեր նմանների բարելավության, բարձրանալու գործին ահա այն միակ միջոցը, որ պիտի տանի ձեզ հասկանալու կետին… Եվ օրհնյալ լինեք դուք ձեր անհագ, որոնող ձգտումներով, օրհնյալ լինի նաև նա, որ այդպես կօրհնի ձեզ…

Ասաց պատկառելի ծերը ու, թիկն տալով բարձերին, ակնարկը սևեռեց անապատի անհունության:

Ամեն ինչ լուռ էր շրջակայքում. տերևներն իսկ չէին սոսափում, քամին հեռվում, հորիզոնի վրա ավազի ծուռումուռ սյունակներ էր հորինում և դեպի օդը

տարածում, իսկ արևը կոացած՝ արևագույն շողքեր էր սփռում ավազի անծայրածիր տարածության վրա…

Այդ միջոցին էր, այդպիսի խոր լռության մեջ, որ հանկարծ մի ահեղ մռնչյուն թնդացրեց օազիսն ու անապատը: Ձիերը խրխնջացին, ծառերի տերևների տակ թառած թռչունները ճչացին, և օազիսի խորքերից հասնող այդ կատաղի մռնչյունին հետևեց մի մարդկային երկար սրտապատառ աղաղակ, ապա մի քանի հրացանաձգություն:

- Մի դժբախտություն… գոչեց երիտասարդը, վազելով ձայնի կողմը, – առյուծի մռնչյուն էր դա:

Եվ աշխույժով դեմ գնաց դեպի նրան եկող ծառան:

Օազիսի խորքում, ծառերի հովանու տակ, կար մի խոր ընկած աղբյուր: Անապատի բնակիչները գիտեն, որ այդպիսի աղբյուրների մոտ հավաքվում են երբեմն անապատի գազանները, իրենց ծարավը հագեցնելու կամ պարզապես զովություն ունենալու համար, և երբ երեք ծառաներ լավ գինված՝ իջել էին ջուր վերցնելու, աղբյուրի մեջ գտնվող մի վիթխարի առյուծ հարձակվել էր նրանց վրա, տապալել մեկին, ճանկերը մղել նրա մեջքի մեջ և անշուշտ պիտի պատառոտեր, եթե մյուսները չաղաղակեին և գնդակ չտեղային նրա վրա: Մի քանի գնդակ թիկունքում՝ առյուծը դուրս էր ցատկել և անհետացել՝ թողնելով իր զոհին գետնի վրա արյունաշաղախ:

Հազիվ թե ծառան պատմել էր այդ, որ երիտասարդ բնագետը արագությամբ դարձավ իրենց նստած տեղը, կորզեց մի փոքրիկ արկղ և գոչեց ծառային.

- Շուտ առաջնորդիր ինձ դեպի վիրավորը:

Եվ երեք ճանապարհորդները գրեթե վազելով իջան աղբյուրի խորքը: Այնտեղ, գետնի վրա տարածել էին վիրավորին և մի քանի ծառաներ, հանած նրա շորերը, վերքն էին լվանում:

- Շատ լավ եք արել, ասաց երիտասարդը, մնացածը թողեք ինձ:

Հետո չոքեց վիրավորի մոտ, ափով ջուր հանեց աղբյուրից, շարունակեց խնամքով լվալ, արկղիկից դուրս բերեց դեղեր, դադարեցրեց արյունահոսությունը, կապեց փաթաթեց վերքը, և երբ վերցրին վիրավորին վրանը տանելու, գնաց նրա ետևից ու նստեց սնարի մոտ:

Ու մոռացավ այնուհետև հորը, իմաստունին և ուշադրությունը կենտրոնացրեց միմիայն վիրավորի վրա: Եվ նրա դեմքը արտահայտում էր խնամքոտ հոգատարություն. ճակատի վրա ակոս կազմեցին արգահատական խորշոմներ, և նա, բժշկական մի գիրք բաց արած, կարդում էր, նորից կրկնում այդպիսի վերքեր դարմանելու խրատները:

Միայն երբ ծերունի հայրը հարցրեց, թե ինչպես կլիներ հիվանդը, պատասխանեց.

- Վտանգավոր է, եթե տաքությունը բարձրանա…

Եվ այլևս չնայեց նրանց, մոռացավ նրանց գոյությունը:

Այն ժամանակ ծերունին դարձավ իմաստունին և ասաց. Գնանք այլևս, մենք ավելորդ ենք այստեղ, քանի որ ոչնչով չենք կարող օգնել վիրավորին:

Իսկ երիտասա՞րդը:

Այլևս նրան ոչ ոք չի կարող պոկ տալ հիվանդի սնարից, մինչև որ ապահով չլինի, թե կամ պիտի ազատի նրան, կամ ձեռք քաշի: Դա է նրա պարտքը…

Ու դուրս գնացին: Իմաստունը հուզված էր, սրտի մինչև խորքը հուզված: Չխոսեց նա այլևս ոչ մի բառ: Գիշերը անցկացրեց մի արմավենու տակ՝ փռված մեջքի վրա և անհունության մեջ պլպլացող աստղերը դիտելով ու երիտասարդ բժշկի արածի վրա մտածելով:

Երկու անգամ, կեսգիշերից անց, գնաց նա վիրավորի վրանը և գտավ երիտասարդին միշտ նստած, արթուն, հոգատար և ուշադրությամբ հետևող վիրավորի քնելուն, շարժումներին և հիվանդության ընթացքին:

Չհամարձակվեց խոսել և ո՛չ մի բառ: Երկրորդ անգամին բժիշկը գլուխը բարձրացրեց, նայեց իմաստունին մի վայրկյան, ժպտաց և ասաց.

Պիտի ազատեմ սրան…

Եվ ազատեց: Մյուս առավոտ դուրս եկավ նա վիրավորի վրանից զվարթ դեմքով, բայց հոգնած և, երբ տեսավ ընկերներին, ասաց ուրախությամբ.

Ազատված է…

Ապա ժպտաց երջանկությամբ, ընկավ անկողնի վրա և քնեց:

Այն ժամանակ ելավ իմաստունը, երկար զննեց երիտասարդ իդեալիստի երանավետ դեմքը, մի նշանավոր գործ տեսնելուց հետո հանգիստ ու երջանիկ քնողի դիմագծերը, բարևեց ծերունուն և առավ իր գավազանը:

Գնո՞ւմ ես, իմաստո՛ւն, հարցրեց նրան ծերունին, ի՞նչ անելու ես գնում, նորի՞ց թափառելու և միայնության, անապատի և կամ գլխի մեջ ճշմարտություն ու նպատակ որոնելու…

Իմաստունը դարձավ, մի րոպե կանգ առավ և ասաց.

Ո՛չ, ծերունի, գնում եմ մարդկանց մեջ և պիտի փորձեմ իմ նմանների վշտերը ամոքելու միջոցը գործադրել. գուցե ա՛յդ է այն ճանապարհը, որ ես որոնում եմ. գուցե դրա մեջ գտնեմ մխիթարություն, գոհացումն և կամ գուցե այդպիսի վսեմ շրջափակով կարողանամ փակել նպատակախույզ խորհրդածության անդունդը:

Օրհնյալ լինես, բարձրացրեց ձեռքը նրա վրա ծերունին, իմաստությունը քեզ հետ, գնա՛, նվիրվիր քո նմաններին, սփոփի՛ր նրանց ցավերը, և թող քո իսկ տանջանքը թեթևանա դրանով:

Նվիրվել իր նմանին…

Յատուկ Պոէմ

Արդյոք այդ նվիրվելը պիտի հասկացնե՞ր նրան, ավելի գիտակցական ու ավելի՞ բարձր մտային մթնոլորտի հասցներ և արդյոք դա՞ պիտի լիներ փնտրածը գտնելու ճանապարհը:

Եվ ինչպե՞ս նվիրվել:

Չգնա՞լ-գտնել թշվառին, հասկանալ նրա թշվառության պատճառը, կռվել այդ պատճառի դեմ, վերացնել նրան:

Չգնա՞լ-գտնել զրկվածին, փնտել-ճանաչել զրկողին և ոչնչացնել նրա զենքը:

Չգնա՞լ-տեսնել հարստահարվածին, մարտ մղել հարստահարողների դեմ, թիկունք դառնալ ընկճվածին, բարձրացնել ընկածին, գիտուն դարձնել տգետին, լույս տալ խավարամտին, հանել ցեխի մեջ ապրողին, բուժել վիրավորվածին…

Եվ կամ չկռվե՞լ արդյոք զրկողի, մարտնչել բռնավորի, ճակատ տալ մահվան դեմ և ազատել մանուկին տգիտությունից ու կեղտից, խլվողին՝ խլողից, վիրավորվածներին՝ վիրավորողների ճիրաններից…

Եվ գնաց նա, շատ տարիներ զոհեց գիտություն ուսանելու, հետո մտավ թշվառների, ցավագարների մեջ: Մեկին մխիթարեց, քաջալերեց, բողոքելու հորդորեց, մյուսին դարմանեց, վերքերն սփոփեց…

Այնքան էր զբաղմունքը և այնքան էին մարդկային վշտերը, որ մոռացավ ամեն բան, նվիրվեց միայն դրան:

Բայց ցավերն ու զրկանքները ավելանում էին, աճում ու բազմանում. շատանում էր թշվառների թիվը, կուտակվում էին զրկվածներն ու անոթությունից, կեղտի, տգիտության մեջ վիրալից՝ մեռնում էին. և իմաստունի ջանքերը, այդ բոլորից գոնե մի՛ հյուլեի դեմն առնելու՝ ապարդյուն էին անցնում: Չարստահարությունն ու անիրավությունը հեղեղ էր դառնում և մարդկությունը կլանում:

Եվ նա տեսավ, որ մարդկության մի փոքրիկ մասը ապրում էր մյուս մեծ մասին կլանելով, գռփել–գջլելով. գտավ, որ այդ մեծ մասը այնքա՜ն հարվածված, այնքա՜ն ստրկացած է, որ ոչխարի պես տանում է թշվառությունը, ճանճերի պես

կոտորվում, իր վաստակը ուրիշին տալիս և չի տրտնջում, չի բողոքում, այլ իր որդիներին իսկ հանձնում է որպես նրանց գործակից…

Եվ զայրացավ իմաստունը արդար բարկությամբ, աստվածային կրակով վառված դեն ձգեց իր ամոքիչ, շատ չնչին օգուտ տվող բոլոր դարմանները, պարզեց իր երկար հասակը, առաջ անցավ, ճշմարիտ գիտությունն ու անկեղծությունը որպես դևիզ գրեց իր դրոշակի վրա ու մտավ հալածված ու հարստահարված ամբոխի մեջ: Հարվածեց աջ ու ահյակ թառած անգղերի, որոնք կրծում են մարդկության սիրտը, սարդերի, որոնք ծծում են ընկերության հյութը, գործողի վաստակը և որոնք ճարպացած՝ պաշարել են ընկերության առաջադիմաթյան ճանապարհը:

Հարվածեց նա մարդուս ցավեր հասցնող, մահացնող պարազիտների, մատը դրեց այն վշտերի և վերքերի վրա, որոնք ավելի շատ գոյանում են եղբոր կողմից, քան օտարի, և նա զայրույթով գոռաց որ ո՛չ թե ուրիշ արարած է մարդուն թշվառացնում, այլ մարդն է մարդուն ուտում, հոշոտում, պատառոտում և հարստահարում, և որ, եթե այդ չլիներ, մարդկությունը վաղուց ի վեր ազատված կլիներ գազանների կամ այլ արարածների հարվածներից, տիրապետած կլիներ բնության երևույթներին, ըմբռնած կլիներ նրա շատ գաղտնիքները և իր ճակատագրի տերը եղած:

Գոռաց ու գոչեց նա համարձակ, որ տգիտությունն ու խավարը, վիշտն ու թշվառությունը մարդուս համար գոյացնում է ի՛ր ընկերը, ի՛ր դրացին, ի՛ր եղբայրը, և որ այդ եղբայրասպան, եղբայրադավ վարմունքն է միակ պատճառը բոլոր կեղտերի, անիրավությունների և թշվառությունների…

Բայց նրան ծաղրեցին, նրա «միամտության» վրա ծիծաղեցին, անձնանվիրությանն էլ «խենթություն» անունը դրին:

Ինչի՞ դեմ ես կռվում, ասացին նրան, չէ՞ որ գոյության կռիվը անհրաժեշտ պայման է առաջադիմության, կատարելագործության, իսկ գոյության կռիվը ունի այդպիսի հետևանքներ, ուրեմն և այդ բոլորը բնական է:

Մի՞թե այդ բոլորը բնական է, աղաղակեց նա, մի՞թե աշխատանքը կեղծության ու անիրավության պետք ունի, մարդկությունը ստության ու միմյանց պատառոտելու պահանջ՝ որպեսզի գոյություն ունենա, առաջադիմի…

Այո՛, պատասխանեցին նրան, արարածները միմյանց ուտելով գոյություն ունեն, եղբայրները միմյանց զրկելով են աճում, իսկ այդ անելու համար հարկավոր է կեղծություն, սուտ և անիրավություն…

Մի՞թե ես մոլորված եմ, մտածեց նա հուսահատաբար, մի՞թե դարձյալ խաբվեցի…

Եվ այդպես, իմաստունը իր ոգևորության մեջ հանկարծակիի գալով շփոթվեց և չգիտեր ինչ անել: Գիտեր, զգում էր, որ մարդկանց ասածը ճիշտ չէր և որ այդ այդպես չպիտի լիներ: Նա լավ գիտեր, որ նյութական հավասարությունը կարող էր վերջ տալ բոլոր անիրավություններին և անօգուտ գործիքի փոխել կեղծությունն ու ստությունը, բայց նրա հուսահատ շվարմունքը գոյանում էր այն հանգամանքից, որ եղած դրության արդար անվանողը, բնական գտնողը նույնիսկ իրենք զրկվածներն էին, իրենք հարստահարվողներն ու թշվառները:

Չգիտեն, թե ինչ են անում… ցոլաց հանկարծ Նազովրեցու խոսքերը նրա մտքում, հարկավոր է ուրեմն հասկացնել իրենց դրությունը, հարկավոր է ապացուցել, որ հնարավոր է ավելի լավ դրության հասնել, ապրել որպես մարդ :

Եվ ահա այդ միջոցին էր, որ մի ոչ իմաստուն մոտեցավ նրան ու ասաց.

Իզուր ես կռիվ մղում դանակների դեմ, պետք է դանակ բռնող ձեռքերը գոսացնել:

Ասաց և անհետացավ, թողնելով իմաստունին ապշության մեջ:

Ով անհատակ իմաստություն, աղաղակեց նա, որքան անսպա՛ռ ես դու:

Հետո քայլեց, կանգնեց հրապարակի վրա, հավաքեց իր շուրջը բոլոր վիրավորներին և ասաց.

Դարմանեցի ես ձեր վերքերը, բայց վաղը էլի դուք վերք կստանաք: Փշրեցի ես շատ դանակներ, բայց նրանց բռնող ձեռքերն էլի կշինեն դանակներ. փշրենք այդ ձեռքերը:

Փշրենք ձեռքերը,– ոռնաց ամբոխը, թնդացրեց հրապարակը, փառաբանեց իմաստունին: Բայց երբ դանակ բռնող ձեռքերը մոտ եկան և կամենալով մի անգամ ընդմիշտ ազատվել «խենթից», բռնեցին իմաստունին – ամբոխը ցրվեց ու նրա խոսքերով ոգևորվողները թողին նրան ու փախան:

Ու գնաց իմաստունը շղթայի մեջ կապկպված ու մտածեց Հիսուսի վրա:

Անշուշտ այդպես էր, որ բռնել էին նրան՝ անհավասարության ու կեղծիքի դեմ քարոզողին: Եվ անշուշտ, երբ բռնում էին նրան, «օվսաննա» կանչող ամբոխը նույնպես ցրվեց, մոռացավ մեծ մխիթարչին:

Միայն մոռացա՞վ… Բայց ոչ. ահա ներկայանում է նրա առաջ Գողգոթան, խաչը, նրա ստորոտում շարժվող այն ամբոխը, որ քիչ առաջ «օվսաննա» էր գոչել, իսկ այժմ նույնքան ոգևորությամբ ոռնում էր. «Ի խաչ, ի խաչ հան զդա»:

. . . . . .

- Ի ջուր, ի ջուր խենթին:

Ոռնում էր ամբոխը իմաստունի ետևից և քարեր ու ցեխ շպրտում նրա վրա: Չէին սպանել, այլ դուրս էին վռնդում քաղաքից: Եվ այժմ գնում էր նա գավազանը ձեռքին, վերարկուի մեջ փաթաթված. վազում-փախչում էր իր ետևից արձակվող քարերից, որոնք ջարդում էին նրա թիկունքը, վիրավորում գլուխը. փախչում էր քիչ առաջ փառաբանող և այժմ ծաղրող ու հայհոյող ամբոխից:

Հի՛վ, հի՛վ… քարկոծեցեք խռովարարին, ցեխ նետեցեք խելագարին:

Ու գնաց նա տխուր, հոգնած, դուրս փախավ քաղաքից, վազեց հևալով, խուսափեց քարերից և ծաղրից. և այդպես խոր խոցված դառնությամբ լցված, ուշաթափ՝ ընկավ մի ծառի տակ:

Իսկ երբ ուշքի եկավ, գտավ, որ իրեն դրել էին մի պատմուճանի վրա, և երկու հոգի նստել գլխի վերևը: Մեկը երիտասարդ, մյուսը՝ ծերունի: Երկուսն էլ վշտացած, թախծալից դեմքերով, երկուսն էլ լուռ և մտախոհ:

Ճանաչեց նրանց. ծերունի փիլիսոփան էր և բնագետ որդին: Երեքի հայացքներն էլ մի րոպե լուռ մնացին միմյանց վրա. երեքն էլ երկար ժամանակ չէին տեսնվել և շատ փոխվել էին: Ծերունին զառամել էր, երիտասարդը ալեխառն դարձել և իմաստունը՝ արևակեզ ու մաշված:

Այդ դուք եք, ասաց վերջապես իմաստունը, ճանաչեցի ձեզ. այդ դուք եք, որ ինձ դրիք սխալ շավղի վրա և ինձ ըմբռնել տվիք, թե իզուր է նվիրվել իմ նմաններին, որովհետև նրանք սիրում են ապրել ցեխի և կեղծության մեջ, և այդպիսի կյանքի դեմ խոսողներին հալածում են, ծաղրում ու քարկոծում… Նայեցե՛ք ինձ: Կյանքիս շատ տարիները նվիրեցի օգտակար դառնալու իմ նմաններին, ուսումնասիրեցի նրանց ցավերը, գտա վերքերը, մատս դրի նրանց վրա, բարձրաձայն քարոզեցի հարստահարողների, զրկողների, խլողների և մանավանդ կեղծողների դեմ. ոչինչ չծածկեցի, մերկ ճշմարտությունը հրապարակի վրա դրի և… վիրալիցներն ու զրկվածները, հալածվածներն ու խաբվողներն էին, որոնք ծաղրուծանակ դարձրին ինձ, քարեր նետեցին իմ անկեղծության վրա, պղծեցին մերկ ճշմարտությունը, թքեցին նրա վրա, նրա մերկությունը անբարոյականության հետևանք հռչակեցին և գոչեցին ինձ.

Կորիր քո անկեղծությամբ ու ազատախոսությամբ, մենք ավելի լավ ենք զգում մեզ կեղծության և ստության մեջ, կորի՛ր…

Ու վռնդեցին… Դուք մոլորեցրիք ինձ. այդ չէր իմ փնտրածը:

Լուռ էին ծերունին և երիտասարդը և ոչինչ չէին կարողանում ասել:

Նվիրվել իմ նմաններին… շարունակեց վշտացած ձայնով իմաստունը, ես այդ արի, բայց տեսա, որ այդտեղ հարկավոր էր կեղծություն, ստորություն. հարկավոր էր խաբել անկեղծաբար ու լրբաբար կեղծել, նույնիսկ հանուն իդեալների , հանուն ճշմարտության՝ անամոթարար կեղծել. տասին կեղեքել, մեկին օգնել. մարդկանց կողոպտել և աստծուն նվեր տալով բարեպաշտ

հոչակվել, հասարակական մի չնչին գործ կատարել և բարեգործ անունով հոչակվել, տասով գջլել, մեկով խլվողների աչքը շլացնել… խաբել, խաբել ու խաբել…

Ո՛չ, այդ չէ իմ որոնած ճանապարհը: Մի՞թե մեծ նպատակին հասնելու համար այդ է միջոցը, ինչ որ մարդկությունն է բռնել այսինքն միմյանց պատառոտելու, միմյանց խաբելու, միմյանցով կերակրվելու այդ մոլեգին ուղղությունը:

Ի՞նչ է ուրեմն այդ մեծ նպատակը, որին գնում են այդպիսի կեղտոտ շավղով:

Եվ չնայելով, որ հոգնած էր, այդ ասելուց հետո ոտքի ելավ, առավ գավազանը, պնդեց կոշկի կապերը, պահ մի կոթնած ծառին՝ նայեց երկու անձերի վրա և պատրաստվեց գնալու:

Այն ժամանակ ծերունին ասաց մեղմ ու թախծալից ձայնով:

Գնա, որդիս, ճշմարտության ճանապարհը փշոտ է, խիստ փշոտ և այդ փշերը աճում են ու ոռոգվում նրանց վրայից քայլողների կարմիր արյունով, բեղմնավորվում նրանց մեջ ընկնող նահատակների աճյունով:

Իսկ այդ ճշմարտությունը, աղաղակեց իմաստունը, այնքա՞ն վսեմ է, որ կարելի լինի առանց հուզվելու դիտել դեպի նրան գնալու աղտոտ ճանապարհները, որ կարելի լինի այդ նախճիրները արդարացնել, բնական համարել, առանց զզվանքի ու սոսկումի ականատես լինել և նրա դեմ խոսողներին խենթ, աննորմալ համարել… Ոչ, հազար անգամ ոչ. այդ չէ այն ճանապարհը, որ ինձ հարկավոր է՝ գտնելու համար բարձրը, մաքուրը և ճշմարիտը:

Եվ երբ ասաց, ողջունեց ու հեռացավ:

Ու մի վայրկյանում մարեց նորից նրա խանդը, ավելի և ավելի կնճռվեց ճակատը, կորացավ մեջքը: Նորից անհուսության, փնտրողության անհատակ վիհը բացվեց նրա մտքի մեջ, նորից հարցական մեծ նշանը, սոսկալի փափագը:

Յատուկ Պոէմ

Հալածված, հուսահատ, մտային կրկնապատկված տանջանքով, ավելի քան երբեք՝ որոնողության փափագով տոչորված, թողեց իմաստունը բնակությունները և հեռացավ նորից ամայությունների մեջ:

Գնում էր նա առանց կանգ առնելու, առանց հոգնելու: Չէր ուզում կանգնել այնտեղ, ուր նշմարում էր մի նշույլ իսկ սողունության. քառակուսի մտային պատվարների մեջ ամփոփված գեռունների և ուր նա տեսնում էր միշտ նույն կեղծության մեջ բովված ու նրանով միայն սնվող, միմիայն լափող արարածների…

Քայլում էր միշտ առաջ, և նրա մտածությունը մոլորվում էր միակ մեծ հարցի անհասկանալիության շուրջը:

Ինչո՞ւ այդ բոլոր սոսկալի ստեղծագործությունը, այդ զզվելի, եղբայրասպան, եղբայրակեր մրրիկը, այդ խառսը. ինչպե՞ս էր պարզելու նա ապագայում, ինչի՞ն հանգելու, ի՞նչ կերպարանքներ գոյացնելու ավելի հեռուն դեպի ո՞ւր գնալու:

Այսպես տանջված ու մոլորված մտային բարձրությունների վրա, կտրեց նա դաշտ ու հովիտ, անտառ ու ծովեզր, գնաց ու գնաց, պատմությունը չի հայտնում, թե որքա՛ն ժամանակ գնաց, բայց երկար քայլելուց հետո հեռվից, վերջալույսի կարմրորակ լույսի տակ, մի բարձրության վրա նկատեց մի ամրոց՝ շրջապատված գեղածիծաղ ծառաստանով:

Դարձյալ սողունների բնակարան, մտածեց նա զզվանոք և ուզեց ծռել ճանապարհը, բայց ներքին մի անբացատրելի ուժ մղեց նրան դեպի ամրոցը և իմաստունը, երբ մթնում էր, իրեն գտավ ամրոցի դռան առաջ:

Ոչ մի մարդկային էակ չէր երևում. ոչ էլ ծառաստանում, ուր վճիտ առվակները մի զովություն էին սփռում, ուր ծաղկանոցները օդն էին լցնում՝ իրենց անուշահոտությամբ, և շքեղ ծառերի տակից երևում էին երբեմն սիրուն եղնիկներ, նայում իմաստունին և անհետանում:

Մտավ իմաստունը այնտեղ, քայլեց սաղարթախիտ բարձր ծառերով հովանավորված լուռ և խորհրդավոր ծառուղիների միջով և ոչինչ չլսեց՝ եթե ոչ,

միայն բազմազան թռչունների ճռվողյուն և ջրի մեղմիկ, անուշ կարկաչ:

Ոչ մի մարդկային էակ. միայն բնությունն էր իր խուլ, անորոշ շշուկով, թռչուններն իրենց գողտրիկ դայլայլներով, ջուրն իր մեղմիկ, հանգստացնող ու ջղերը հանդարտեցնող շշուկով, ծառուղիներն իրենց խորհրդավոր լռությամբ և մթնաշաղախ լույսով, օդն իր զովությամբ, միայնությունն իր այդ բոլոր զարդերով, որ իջեցրեց իմաստունի վրա մի երանավետ սփոփանք, ամոքիչ անդորրություն: Ընկավ նա կանաչ խոտերի վրա, ավազանի կողքին, ուռենու տակ ու երջանիկ՝ որ մի վայրկյան գոնե կարող պիտի լիներ ազատ մնալ հոգեկան տանջանքից լայն թոքերով ծծեց բնության մեջ սփռված բուրմունքն ու թարմությունը…

Եվ ահա ուռավ նրա սիրտը. և երգեցին թռչունները, մրմնջաց ջուրը, սոսափեցին տերևները, ու իմաստունի այտերն ի վար գլորվեց նրա անհուն տանջանքի, ահավոր փափագի, անհատակ անգոհության և ըմբոստացող ոգու ու գիտակցության արտահայտությունը՝ ամփոփված արցունքի խոշոր ու վճիտ կալժակների մեջ…

Որքան դա՛ռն էին այդ կաթիլները, որքան կիզի՛չ: Ավանդությունը ասում է, որ իմաստունի տենչալից որոնողության այդ հեղուկ արտահայտությունները գլորված լինելով խոտի վրա, վայրկենապես այրել, մոխիր էին դարձրել նույնիսկ հողը, գետինը:

Այդպես մնաց նա երկար, տարածված ավազանի եզրի վրա, երջանիկ՝ վայրկենական թուլությամբ, որով հանգստություն, անդորրություն էր գտնում: Եվ երբ դադարել էին թռչունների երգերն, ու զով քամին սաստկանում էր, սթափվեց, մոտ գնաց ջրին ու լվաց երեսը:

Գեղեցիկ էր գիշերը, լողում էր լուսինը երկնակամարի կապտության մեջ, պահվում սպիտակ ամպակույտերի տակ, նորից առաջ սրանում և անդրադառնում էր ավազանի ջրերի խորքերում: Իմաստունը նայեց այդ խորքերին՝ կռացած ջրի վրա դիտեց երկնքի անհունությունը, որ ավելի խոր ու անհատակ էր թվում ջրի մեջ… և ահա նորից գոյացավ նրանում այն բոլոր տանջանքն ու տենչանքը, որ ծնում էր անբավական ոգուց, գիտենալու անհուն փափագից…

Այդ միջոցին էր, որ հեռու, մեծ ավազանի դիմացի ափին, նկատեց նա մի երիտասարդի՝ ընկողմանած խոտերի վրա: Լուսնի լույսը թույլատրում էր տեսնելու, թե որպիսի հանդարտ դառնությամբ արտասվում էր թշվառը, աչքը երկնքին հառած, անշարժ ու մարմնացած հուսահատության նման:

Ահա մի ուրիշ տանջվող, մտածեց իմաստունը, արդյոք նա՞ էլ է որոնում գիտենալ այն, ինչ որ իմ թշվառությունն է կազմում, ինչ որ խոր է որպես անդունդ, անըմբռնելի՝ որպես գոյություն չունեցող մի բան…

Ու առաջ գնաց դեպի նա: Երիտասարդը լսեց իմաստունի ոտնաձայնը, դարձավ, սրբեց արտասուքը և կիսովին բարձրացավ:

Ողջունեց նրան իմաստունը: Երիտասարդը զարմացած՝ ընդունեց նրա ողջույնը, հրավիրեց նստել իր կողքին և ասաց.

Բարի լինի գալուստդ իմ ամրոցի մեջ, ով դերվիշ. տեսնում եմ, որ մի խոր տանջանք ակոսել է քո ճակատն էլ այնպես, որպես ոչ մի վիշտ չէ կարող անել. տեսնում եմ, որ կյանքից ու մարդկությունից զզված, դժգոհ՝ ծնված լինելուց, դժգոհ՝ բնության գոյությունից, դժգոհ՝ եղած ցեխային կյանքից, ինքնամոռացության միայն ապավինած մի իմաստուն ես, որ գնում ես այնտեղ, որտեղ ոտներդ են տանում, տեսնում ես այն, ինչ որ աչքերդ են ցույց տալիս, և քո մեջ կամքն ու փափագը գոյություն չունեն որպես անօգուտ, ավելի տանջանք ու ցավ պատճառող ավելորդություններ…

Նստեց իմաստունը նրա կողքին, նայեց երկար այդ սիրուն և վշտալից երիտասարդին, ժպտաց ու ասաց.

Քո հոգու դրությունը նկարագրեցիր, երիտասարդ, բայց ոչ իմը: Որոշ չափով վշտակից ենք, որից հետո դու ուրիշ ճանապարհով ես գնում, ես՝ ուրիշ: Դու զզվել ես կյանքից ու մարդկությունից, դժգոհ ծնված լինելուցդ, բնության գոյությունից, եղած ցեխից ու ինքնամոռացության ես ապավինել, գնում ես այնտեղ, որտեղ ոտներդ են տանում, և փափագն ու կամքը գոյություն չունեն քեզ համար… Բայց ե՞ս… Ես ավելի թշվառ եմ, քան դու, որովհետև, եթե ես զզվել եմ կյանքից, այդ չի՛ նշանակում, որ մահ եմ փնտրում, եթե զզվել եմ մարդկությունից, այդ չի՛

նշանակում, որ խուսափում եմ նրանից: Ես խուսափում եմ նրա կեղծ, ցեխային դրությունից, բայց ես փնտրում եմ լավը… Եթե դու ինքնամոռացության ես տվել քեզ, ես ավելի ցավակցության արժանի եմ, որովհետև չեմ կարող ինքզինքս տալ ինքնամոռացության: Ընդհակառակն, ես տանջվում եմ հենց նրանով, որ իմ մեջ, քանի գնում է, գիտակցության փափագն ու տենչանքը, փնտրողության ցանկությունը մեծանում է, խոշորանում, ամբողջ էությունս կլանում… Ես ուզում եմ գնացած տեղս գիտենալ, ապա գնալ ավելի հեռուն և այսպես ճանաչել անհունությունը. ուզում եմ գտնել այս բոլորի, այս շարժման, այս գոյության վերջնական նպատակը, այս բոլոր մրրկի հանգրվանը… Իմ մեջ ոչ միայն կամքն ու փափագը գոյության ունեն, այլ հենց դրանք են, որ կազմում են իմ բոլոր տանջանքը. ես կամենում եմ և փափագում և ահա թե ինչու եմ տանջվում, ինչու տոչորվում…

Երիտասարդի աչքերը ցամաքեցին:

Ով թշվառ իմաստուն, գոչեց նա, դու քո վշտով մխիթարեցիր ինձ: Ես կարծում էի, թե, չկա աշխարհիս վրա տանջանք, որ իմինիս հավասարվի և որ կարողանա գերազանցել սրտի տանջանքին. բայց սխալված եմ եղել, կա մտային տանջանքը և դա, օ՛հ, սոսկալի է: Դա նմանում է հետզհետե արծարծվող, միշտ բորբոքվող և երբեք չմարող կրակին, որ գրված է ուղեղի վրա, և ո՛չ ուղեղն է սպառվում ու ո՛չ կրակը: Մտային տանջանքի մարմնացումը Կովկասյան լեռների վրա կապված հսկան է, որ գիտակցության կրակն է գողացել երկնքից և որ տանջվում է, որովհետև կամեցել է, փափագել…

Դու հասկացար ինձ, – ասաց իմաստունը, – բայց անիծյալ լինես, որովհետև զգում եմ, որ դու մի նոր խստություն ես տալու իմ այս տանջանքին, որպես կրոնապետն ու այն երիտասարդ բնագետը տվին – մեկն իր հավատքով, մյուսն իր հույսով…

Ու վեր կացավ՝ խուսափելու այնտեղից, գուշակելով, որ այդ երիտասարդը մի նոր կծու սլաք է մղելու իր վերքի մեջ, մի նոր վիշտ ազդելու և կուտակված դառնությունը ավելի ծխացնելու:

Կա՛նգ առ, կանչեց նրան երիտասարդը, կա՛նգ առ, իմաստուն, փոքրոգի մի՛ լինի. եկ և քամի՛ր բաժակդ մինչև մրուրը, և թող վերքդ բոլորովին խստանա, մտային տանջանքդ խորանա, լայնություն ստանա, պարփակի ամբողջ մարդկությունը, և թող դառնությունդ լուտա ավելի կատաղաբար, խանձե ամեն բան: Ինչի՞ց գիտես, որ այդպիսի խորացած դառնությունները չեն, որոնք պիտի պատռեն գիտակցության վրա պարզած քողը. ինչի՞ց գիտես, որ այդպիսի զորեղացող մտային տանջանքը, ըմբոստացող ոգիները չեն, որոնք ոստնելու-անցնելու են խոչընդոտները, որոնք իրենց գլուխների փշրվելու գնով, ոտնատակ տալով մարդկությունը փտեցնող ճահիճը, իրենց տանջանքով չորացնելու են նրանց և գիտության դրոշը կանգնեցնելու ապագա դալարագեղ, լույսով ողողված ասպարեզի վրա…

Իմաստունը կանգ առավ: Ո՞վ էր ուրեմն այդ երիտասարդը, որ այդպես համարձակորեն հարձակվում էր նրա փոքրոգության վրա, որ հորդորում էր նրան տանջվելու, որոնելու, ըմբոստանալու և հետևաբար՝ միշտ թշվառ, միշտ ապերջանիկ մնալու…

Չկարողացավ տեղից շարժվել:

Ո՞վ ես դու, երիտասարդ, ասաց նա, արդյոք դու ինձնից ավելի շա՞տ ես ապրել, ավելի շա՞տ ուսել և ավելի՞ հասկացել. և ի՞նչ ես ապրել, որ հասել ես այդ բարձրության. տանջանքի ի՞նչ մեծ բովից ես անցել, որ համարձակվում ես ինձ փոքրոգի անվանել: Խոսի՛ր, ի՞նչ ես կրել դու, որ ավելի փորձառու ես դարձել, ավելի իմաստուն՝ քան ես:

Երիտասարդը դառնությամբ լի աչքերով նայեց իմաստունին և ասաց.

Սիրել եմ. ահա թե ինչ:

6

Իմաստունը զգետնած էր:

Երբեք չէր մտածել կրքերի այդ ամենամեծի վրա, որ տանջանքների ամենամեծ աղբյուրն է փորձառության ամենամեծ բովը:

Երեք նա չէր սիրել, և երբեք չէր ճաշակել սիրո քաղցրահամ դառնությունը, անուշ տանջանքը: Եվ այժմ, մի վայրկենում, երիտասարդի մի խոսքը բաց էր անում նրա առաջ մի նոր աշխարհ:

Արդյոք դա՞ էր ուրեմն տիեզերային շարժման, մրրկային ամբողջ պտույտի վերջնական նպատակը. ա՞յդ, թե գուցե նրա գոյության պատճառն էր միայն, նյութի ձևափոխության, բեղմնավորության, ուժի կուտակման և արդյունքների միակ արտադրիչը:

Արդյոք այդ խանդալից կի՞րքն էր, որ ստեղծել էր ու ստեղծում էր, որ քանդել էր և որ քանդում է ամեն ինչ, որ շինում է և ավերում, ստեղծում է և ոչնչացնում և փոխնիփոխ արարչի և կործանիչի դեր կատարում բնության մեջ…

Եվ երբ մտածում էր այդ բոլորը, նայեց երիտասարդին և տեսավ նրա վշտակոծ դեմքը, նրա քայքայվող հոգու դրությունը: Եվ իմացավ, որ սերը իր ստեղծիչ բազուկը փոխել է կործանիչի այդ մատաղ սրտում, և որ խարխլվում է նյութը, որովհետև կաթ առ կաթ դուրս է գնում նրա միջից նրան կապակցող ուժը, նրան կենդանի, շարժուն պահող խանդը…

Խոսիր, ասաց նա վշտալից, պատմիր, բարեկամ, քո պատմությունը, և թող ինձ տեսնել, թե արդյոք սե՞րն է այն մեծ նպատակը, որին փնտրում է իմ անհանգիստ միտքը, և որը միշտ խուսափում է իմ հասկացողությունից. արդյոք դա՞ է, որին ես անկարելի էի համարում գտնել, թե՞ դա ոչ թե նպատակն է, այլ ճանապարհ դեպի նրան գնալու… Պատմիր, թե ինչո՞ւ ես մնացել մեն-մենակ այս ամրոցի մեջ, արտասվալից, վշտակոծ ու քայքայված…

Եվ երիտասարդը սկսեց պատմել:

Հարուստ հոր զավակ եմ, ասաց նա, և այս ամրոցն ու ծառաստանը, այլև շրջակա շատ հասույթավոր հողեր իմն են. Ոչինչ չի պակասում ինձ. ո՛չ շքեղություն և ո՛չ զվարճություն: Երիտասարդ եմ, որպես տեսնում ես. հիվանդ էլ չեմ, և կար ժամանակ, որ իմ զվարթ և ուրախ տրամադրությունը պարգում էր ամեն մոայլ ճակատ, գեղածիծաղ դարձնում այս ամրոցն ու պարտեզը և զվարթություն սփռում բոլոր ինձ շրջապատողների մեջ:

Այսպես միշտ զվարթ ապրում էի ես այն ժամանակ իմ ամրոցում, և ոչինչ չէր պակասում, երբ մի օր, որսի ժամանակ անտառի մեջ հանդիպեցի դրացի իշխանի աղջկան, և մենք երկուսս էլ սիրահարվեցինք միմյանց:

Երևակայել այնպես սեր, որպիսով մենք կապվեցինք միմյանց, չես կարող, իմաստուն: Այդ տեսակ սեր երևակայելու համար հարկավոր է լինել տաք կլիմայի բուռն զավակ, երբեք սիրած չլինել. հարկավոր է ունենալ բնությունն ամբողջ սրտի մեջ, Էությունն ամբողջ իր կրքերի գերի…

Սիրել այդպես՝ ես չեմ երազում նորից, որովհետև երկրորդ անգամ անհնար է. նույն խորությունը, նույն բուռն, գրեթե խենթային թռիչքը չի ունենա: Մենք սիրում էինք միմյանց ի՞նչ հարկ մի ածականով նվազեցնել այդ բառի սաստկությունը. սիրել դա նշանակում է ապրել ու շնչել միմիայն սիրո առարկայով, նրա ազդած տանջանքով հալվել ու հալվելովն երջանիկ լինել, աստվածանալ: Սիրել դա նշանակում է անձնապես գոյություն չունենալ, այլ ի մի ձուլվել սիրած առարկայի հետ և հավիտենապես սավառնած երազային աշխարհի մեջ, աստղալից և երջանիկ երկնքի խորհրդավոր միայնության տակ՝ օրորվել այնտեղ, հեռու բոլոր շշուկներից, ինքն իր մեջ, ինքը նրա մեջ ամփոփվել և այդպես շոգիանալ, ցնդել…

Ու լռեց պահ մի, և հայացքը երկնքի կապտության մեջ մոլորվելու սկսավ. դեմքը փայլում էր գերաշխարհային էքստազով ողողված, կարծես մարմնից դուրս ցայտող ֆոսֆորային մի լույսով, որ պարզ կերպով գծագրում էր նրա շքեղ գլուխը ուռենիների ձգած մութ ստվերի վրա:

Իմաստունը ապշել էր. կարծում էր, թե սուրբի առաջ էր գտնվում: Երիտասարդի գլխի շուրջը փայլող նուրբ լույսը մի տեսակ խորհրդավոր երկյուղածություն ազդեց նրան, և նա պատկառանոք մի քայլ ետ քաշվեց:

Սիրել… շարունակեց երիտասարդը, դա նշանակում է ամեն բան. նշանակում է նաև ոչինչ: Դա նշանակում է ապրել մեռնելով, տանջվել հաճությամբ, թունավորվել նեկտարով, դա նշանակում է և՛ բարձրանալ մինչև աստված, մինչև անհունություն, և՛ իջնել մինչև ցեխի մրուրը, մինչև ապականություն. դա մի խառնուրդ է երկու հակասությունների, որ մարդուս միակ մեծությունն է կազմում, նրա կյանքի միակ ձգտումը, միակ նպատակը…

Միակ նպատա՞կը… բացականչնց իմաստունը:

Երիտասարդը սթափվեց, ցնցեց գլուխը, նայեց իմաստունին և ասաց.

Ահ, ներիր, իմաստուն. ես մոռացա, որ այստեղ ես երազում էի: Ինձ թվում էր, թե ետ էի գնացել երկու ամսով առաջ, երբ ես ու նա, այս ուռենիների տակ, կանաչ խոտերի վրա, միմյանց գրկում հալվում էինք. երբ մենք լուռ էինք, և մեր շրթունքները միմյանց հոգին էին ծծում ու մեր սրտերն լռելյայն ասում էին միմյանց ամեն բան. այնպիսի զգացումների մասին խոսելով, որ բերանը անզոր կլինի արտահայտել: Սիրողները, երբ լուռ են, նրանց սրտերը լռելյայն խոսում են միմյանց հետ. նրանք իրար հասկանում են առանց բերան բաց անելու: Եվ մենք լուռ էինք, ժպտուն՝ երկնքի պես, զվարթ՝ արեգի նման, վճիտ՝ որպես առվակ ու կենսախնդությամբ լի, ամեն ինչ մոռացած, ամեն ինչ մեր մեջ առած, միայն մեր մեջ և մեզ համար… Հիշում եմ. մենք սիրում էինք միմյանց այնպես, որպես սիրել կարող են միմիայն թիթեռները լույսին, մի րոպեից հետո գոյացող՝ մահվան գիտակից և նրան արհամարհող…

Բայց… ասա ինձ ուրեմն, իմաստուն, մի՞թե ճիշտ է, որ բնության մեջ ամեն ինչ վերջ ունի, որ ամեն ինչ փոփոխական է, որ ոչինչ հարատև չկա: Ճի՞շտ է ուրեմն, որ այդքան զգվելի է բնությունը, և մենք իզուր նրան բանաստեղծացնում ենք, նրանով ոգևորվում:

Իմաստունը լուռ էր. ոչ մի բառ չարտասանեց: Երիտասարդը մի վայրկյան նայեց նրան, հետո թափահարեց ձեռքը.

Բայց ես էլ գիտեմ այդ, ասաց նա, ինչո՞ւ եմ հարցնում: Այո, չկա մի ճշմարտություն, որ դրա պես ճիշտ լինի, որ դրա պես անխախտ ու հավիտյան լինի: Ոչինչ հարատև չկա բնության մեջ, ամեն ինչ փոփոխվում է, և այդ օրենքն է միայն, որ անփոփոխ է… Ամեն ինչ վերջ ունի. խորությունները լցվում են՝ լեռ դառնում, խենթային թռիչքների թևերը կտրտվում, կրքերը նվազում ու կոշտանում, և սերն էլ, որպես ամեն ինչ՝ դադարում է, փոխվում, ոչնչանում…

Չեմ կարծում, խոսեց իմաստունը, ոչինչ չի ոչնչանում աշխարհի վրա:

Ես այդ էլ գիտեմ… Բայց չգիտեմ, թե ի՞նչ դարձավ ուրեմն մեր սերը. ի՞նչ դարձավ այն զգացմունքը, որ նրա մեջ ավելի բուռն էր, քան իմ մեջ. ավելի կրքոտ, ավելի պահանջող և կրակոտ…

Բուռն, կրքոտ, պահանջող ու կրակոտ լինելու համար էր, որ նա դադարեց, ասաց իմաստունը, կրակը լափեց յուղը, սպառեց:

Երիտասարդը ոտքի ելավ այն ժամանակ, և երկու տանջվողները սկսեցին քայլել լճափն ի վար:

Պատմեմ քեզ ամեն ինչ, իմաստուն, ասաց սիրահարը, երբ հասել էին մի մթին ծառուղու մեջ, – պատմեմ քեզ այդ և գուցե դու մեկնես ինձ այն, ինչ որ խուսափում է իմ հասկացողությունից… Ես գիտեմ, թե նա ինչո՞ւ է դադարել ինձ սիրելուց, բայց չգիտեմ, թե ի՞նչ հարկավոր էր անել, որպեսզի նա չդադարեր և այնքան սիրեր ինձ, որպես սկզբում էր, սրանից երկու ամիս առաջ:

Նա այստե՞ղ է, – հարցրեց իմաստունը:

Երիտասարդը գլուխը ցնցեց: Որքան որ նա քիչ առաջ գտնվում էր ոգևորված դրության մեջ, այնքան այժմ ընկճված էր, թույլ, գունատ, և այլևս լույսի ո՛չ մի նշույլ չէր ողողում դեմքը. ընդհակառակն, լույսի աղոտ մի ճառագայթ մեռյալի կերպարանք էր տվել նրան:

Կոթնած իմաստունի թևին, քայլում էր հիվանդի պես:

- Գնաց… խոսեց նա, երբեմն միայն երևում է այստեղ, որպես այցելու մի հիվանդի, որին խղճում են, որպես մի զոհի, դեպի որը մի անդիմադրելի խղճահարություն են զգում. գնաց, գուցե էլի գա: Օ՛, ես նրան ամեն անգամ ընդունում եմ ոգևորված, նորից կենդանացած. բայց երբ ներս մտնելով առողջությունս է հարցնում, գթալից աչքերով ինձ նայում, երբ ձեռքս բռնած՝ խնամոտ համակրանք է ցույց տալիս, և երբ մտածում եմ, որ նրան ինձ մոտ պահելու համար պետք ունեմ չափավորել զգացումներս, ծածկել տանջվող ուղեղիս դրությունը, երբ տեսնում եմ, որ իմ վիճակը նրան ավելի է տանջում, և նա խղճում է ինձ զգում եմ, որ նա ավելի է խուսափելու ինձնից… Ես հասկանում եմ,

շատ լավ հասկանում նրա հոգու դրությունը: Ինքն իրեն հանցավոր է զգում իմ վերաբերությամբ, զգում է, որ ես իր զոհն եմ և քանի ավելի շեշտվում է նրա մեջ այդ գիտակցությունը, այնքան մեծանում է նաև ինձնից խուսափելու պահանջը… Հարկավոր է ուրեմն ծածկել նրանից ամեն ինչ դրությունս, զգացածներս և ահա այդ է, որ չեմ կարողանում անել. այդ անընդունակությունն է իմ թշվառության միակ պատճառը…

- Կեղծել չգիտես ուրեմն:

- Կեղծե՞լ… Մի՞թե կարելի է սիրո մեջ կեղծություն դնել. սիրել կեղծելո՞վ. և ինչո՞ւ համար: Ինչո՞ւ այդ միակ տեղում, այդ միակ հանգամանքում գոնե անկեղծ չլինել, ինչո՞ւ գիտակցաբար կեղծել: Որպեսզի չընդհատվի՞: Ինչո՞ւ ուրեմն խայծեր սարքել, խաղեր ստեղծել: Ո՛չ, ես կեղծել չեմ կարող: Եթե երջանիկ եմ դա երևում է իմ դեմքից, իմ վարմունքից, իմ խոսքերից: Ես հոգիս բաց եմ անում իր բոլոր մութ խորշերով և լուսավորում նրանց իմ խոսքերով, նրա ամենաթաքուն անկյունը պարզում իմ վարմունքով. ես թաքցնել չեմ կարող զգացածներս նրա առաջ, որին սիրում եմ, որի համար եմ միայն շնչում… Ես անդադար և անընդհատ արտահայտում եմ իմ սերը, իմ զգացումները, որովհետև հոգուս մեջ այդպես է, որովհետև թաքցնել, ծածկել և սակավ առ սակավ տալ չեմ կարող: Նրանով լիքն է սիրտս, դուրս է հոսում, և ես մինչև հատակը ցույց եմ դնում նրա առաջ ինչ որ ունեմ, ինչ որ շնչում եմ, ինչի համար որ ապրում եմ. ես անդադար և անընդհատ ցույց եմ տալիս նրան, որ սիրում եմ և որ առանց նրան շնչել չեմ կարող… Այդպես եմ անում, այդպես խոսում՝ որովհետև այդպես էլ զգում եմ…

Իմաստունը, որ գլուխը կախած լսում էր, բարձրացրեց հայացքը և մռայլ որպես մարմնացած թախիծ՝ դարձավ դեպի թշվառը:

Երիտասարդ, ասաց նա, դու թշվառ ես, որովհետև անկեղծ ես եղել, զգացումներիդ անկեղծ արտահայտությունը նրանց խանդոտության հետ միասին, սառեցրել են կնոջ կեղծությամբ սնված զգացումները, կեղծության կարոտ, կեղծությամբ միայն շարժվող սիրտը: Եթե ուզում ես ապրել, պարտավոր ես կեղծել, խայծի խաղ սարքել այդ կնոջ հետ, ցույց տալ, որ այլևս չես սիրում նրան. քանի խուսափես կնոջից այնքան կինը կվազե քո ետևից. քանի պնդես նրա

ետևից, այնքան նա կխուսափի… այսպես եմ եզրակացնում ես այդ բոլորից, և թող անիծյալ լինի սերն էլ… Սերն էլ չէ այն ճանապարհը, որ կարող է տանել դեպի իմ որոնած նպատակը. դու փշրեցիր մի լար էլ իմ սրտից մի վերջին լարը. ես գիտեի, դու մի նոր ուժգնություն տվիր վերքիս. անիծյալ եղիր դու էլ… թո՛ղ ինձ. ես դեռ ոչինչ չեմ գտել, ոչինչ չեմ հասկացել, եթե ոչ՝ որ ամեն ինչ կեղծ է և անտանելի:

Ու ետ քաշվեց, փաթաթվեց վերարկուով, նայեց երկնքին և ուզեց հեռանալ:

Երիտասարդը տխրությամբ պարզեց նրան իր ձեռքերը:

Կանգ առ, խնդրում եմ, գոչեց նա, կանգ առ, դու բոլորովին սպանում ես ինձ քո վշտով:

Կամենո՞ւմ ես, շարունակեց իմաստունը մի նոր ուժգին դառնությամբ, կամենո՞ւմ ես ապրել այսպիսի աղտոտ կազմակերպության մեջ, երջանիկ լինել այնտեղ, երջանիկ համարվել, այդ տեսակ սիրուհու վերագտնել, այսպիսի մարդկության մեջ անուն հանել… կամենո՞ւմ ես. այն ժամանակ մի ճար է միայն մնում քեզ կեղծի՛ր…

Ասաց արհամարհությամբ արաբացի իմաստունը և արագ քայլերով, առանց ետ նայելու՝ դուրս գնաց ծառաստանից ու հեռացավ ամրոցից…

7

Քայլեց նա և քանի առաջ էր գնում, այնքան ավելի թանձրացած կերպով վերարտադրվում էր նրա մտային տանջանքը, վիհը և անըմբռնելի ապագան. այնքան է՛լ ավելի ուժգնանում էր նրա դառնությունը:

Քայլեց նա ավելի քան երբեք՝ ընկճված, Տանտալոսի պես պապակած շրթունքը՝ մտովին երևակայած առվակին ուղղած առվակ, որ միշտ խուսափում էր. ցանկացող ձեռքերը մտովին երազած պտուղների տարածած պտուղներ, որոնք միշտ ետ էին քաշվում, բարձրանում, կախ ընկած անհունության մեջ, փայլուն որպես ո՛չ մի աստղ, ցանկալի՝ որպես ո՛չ մի բան…

Յատուկ Պոէմ

Եվ այդ մտային ցանկալի երազները քանի գնում՝ հեռու, շատ հեռու էին թվում նրան:

Եվ ահա տեսավ ու համոզվեց նա, որ ահավոր հրեշկեղծությունը մտել է աստծուն պաշտելու, իր նմանին նվիրվելու և սիրո զգացմունքների մեջ, որ նա փակում է դեպի բարձրն ու վսեմը գնալու ուղին, որ նա մտել է ամեն, բացարձակապես ամեն բանի մեջ. ամենաչնչին թաքուն խորշերից սկսած մինչև, ամենալայն տեղերը գրավել, որ սպրդել է նա մարդկանց՝ միմյանց հետ ունեցած հարաբերությունների, մտերիմ ընկերների, միմյանց ջերմ սիրողների, միմյանց մեռնելու չափ նվիրվածների, ինքն իր մեջ, երկու նոր հանդիպածների, երկու ամենաահին բարեկամների, հայր ու որդու, ամուսինների… ամենքի մեջ այնպես, որ նա բնություն դառնալով, մեծ մասամբ աննշմարելի եղած պահանջ է դառնում. և որ չկա բացարձակ անկեղծություն, որ բացարձակ անկեղծ լինել կամեցողը ոչ միայն դժբախտ կլինի, կատվի, կհալածվի, մենակ կմնա, քաղցած կմեռնի, խենթ կնկատվի, կքարկոծվի և կդառնանա, այլ որ նա շուտով կհամոզվի, թե կեղծություն է մարդկային այսպիսի փչացած ընկերության մեջ կապ պահող շղթան, որ կեղծություն է թաքնված այդ առերևույթ երջանկությունների, մարդասիրության, բարության, ազնվության, ոգևորության, իդեալականության և բոլոր այլ «վսեմ» անվանված հատկությունների, նույնիսկ «անկեղծության» տակ…

Եվ եկավ իմաստունը այն եզրակացության, որ մարդկությունը երջանիկ կլինի և կհասնի վսեմ ու բարձր ապագային այն ժամանակ միայն, երբ հիմնովին տապալվի կեղծության վրա կանգնեցրած այս կազմակերպությունը, և երբ բացարձակ անկեղծությունը լինի ամենաասովորական, տիրող բարոյականը…

Այն ժամանակ ահա մարդս կարող պիտի լինի հասնել այն խորհրդավոր նպատակին, որը նա այժմ չի տեսնում, որի մասին նա ոչինչ չգիտի և – քանի այդպես կեղծ է չպիտի գիտենա, չպիտի հասնի…

Ու խոնարհեց գլուխն իմաստունը՝ ավելի քան երբեք ճնշված սրտով, վշտացած հոգով, ու նման Տանտալոսի, որ կամեցել էր անմահության գաղտնիքը խլել աստվածներից և դատապարտվել էր մշտական ծարավի, հավիտենական քաղցի տանջանքին – նրա մտքի մեջ բացվեց նորից անհատակ փնտրողության

անդունդը, և գոյացավ տոչորող ծարավ, անհագ քաղց… Հավատի, անձնվիրության և սիրո ազդեցությունը խախտվել էին նրանում. գտել էր, որ դրանք չեն դեպի փայլուն ու բարձր ապագա տանող շավիղները, որովհետև բոլորն էլ թանձրապես փակված են կեղծության զգվելի տիղմով բայց և զգում էր, որ այդպես չպիտի լիներ, որ դա բուռն կերպով անբնական, բռնությամբ ուղղությունը ծռած, ճանապարհները տիղմով լցրած, խայտառակ ու խոզային դրություն էր, և որ մեծ ապագան այնտեղ հեռու, չնայելով դեռ երազային աշխարհների մեջ՝ բայց կար, բայց պիտի մոտենար, և որ նրան տանող ճանապարհները մաքրող միակ զենքը անկեղծությունը կարող էր լինել, բացարձակ անկեղծություն, ամեն բանի մեջ անկեղծություն, պարզություն և ուղղամտություն…

* * *

…Եվ ահա հանկարծ, անապատի և ամայության մեջ շարժվել սկսեց ամեն ինչ. բնությունն ամբողջ շքեղ, վարդագույն լույսի ողողումով համակվեց և սքանչելի շշուկով միացած կարծես՝ խոնարհվեց դեպի իմաստունը:

Ու մի քնքուշ ձայն, եկած երազային, ապագա աշխարհներից, կանչեց նրան.

Եկել են օրերը, քայլիր և սովորեցրու…

Մինչև ե՞րբ… բացականչեց նա:

Եվ ապագայի ձայնը կրկնեց նրան.

Քայլիր, դու անմահ ես…

Այն ժամանակ փաթաթվեց իմաստունը իր վերարկուով, մի նոր ուժով ոգևորված՝ պնդեց կոշկի կապերը, մտավ մարդկանց մեջ ու խոսեց բարձրաձայն՝ անկեղծության և գիտակցության մասին:

Եվ մարդիկ, որոնք լսում էին նրան, ավելի խորապես հուզվեցին իմաստունի համոզման ձայնից և ապագայի վարդագույն փայլով:

Այդպես անմահ՝ քայլում է նա մինչև այժմ, միշտ պապակած, միշտ լի մեծ ապագայի հասնելու բուռն ձգտումով, անկեղծ ու մաքուր գալիքի համար տենդային սպասողությամբ համակված և որոնողության բուռն ցանկություններով տոգորված:

Քայլում է նա և հավատում, որ պիտի գան այն մեծ օրերը, երբ ո՛չ հավատքն է կեղծության շնորհիվ իբր եղբայրասպանության ահռելի գենք գործածվելու, ո՛չ իր նմանին նվիրվելու գործը և ո՛չ էլ սերը…

Եվ երբ մարդիկ տեսան այդ, իմացան, որ Կովկասյան լեռների վրա շղթայած երկնքից գիտակցության կրակ գողացող Պրոմեթևսը հունական Տանտալոսն ու արաբական իմաստունը սիմբոլներ են այնպիսի նահատակների, որոնք ձգտում են միևնույն բարձր նպատակին, ըմբոստանալով եղած ապականության դեմ. որոնք քայլում են փշերի վրայով, տանջանքների միջով, որոնք երբե՛ք գոհ, երջանիկ չեն ներկայով, այլ ապրում են ապագայով և որոնց դիակների վրա է, որ իբր պատվանդանի՝ կանգնելու է երջանիկ օրերի և բացարձակ անկեղծության թագավորությունը…

1897

Յատուկ Պոէմ